

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is an author's version which may differ from the publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/62006>

Please be advised that this information was generated on 2019-06-16 and may be subject to change.

Intercalaties? Dat zijn geloof ik van die tussendingen...

Carla Schelfhout, Peter-Arno Coppen, Nelleke Oostdijk; KU Nijmegen

Abstract

In this paper we will define the notion **intercalation** as a subgroup within the group of constructions that make a sentence discontinuous. An inventory is made of constructions in Dutch that answer to the definition. We conclude that on the basis of their syntactic and semantic characteristics, intercalations can be classified into three classes.

1 Inleiding

Het Nederlands kent een groot aantal discontinuerende structuren, constructies die de normale loop van de zin tijdelijk onderbreken. Deze zijn niet zeer uitvoerig beschreven. De standaard aannahme lijkt te zijn, dat discontinuerende constructies altijd en overal kunnen voorkomen in elke willekeurige vorm. Wij zullen die aannahme bestrijden voor althans één groep discontinuerende structuren: de **intercalaties**¹. Deze term, ontleend aan De Groot (1949), beschrijft alle zinsvreemde elementen die een lopende zin onderbreken; voorbeelden hiervan zijn reporting clauses (zoals *zei hij vrolijk*) of aansprekingen (*Majesteit*), maar ook andere constructies zullen in de loop van het artikel ter sprake komen.

Onze definitie van intercalaties dekt een aantal constructies die totnogtoe niet als verwante constructies werden beschouwd. Het onderzoek naar intercalaties kan daardoor een nieuw licht werpen op de beschrijving van individuele constructies. Een betere beschrijving van intercalaties zal bovendien leiden tot beter inzicht in discontinuerende constructies in het algemeen, en daardoor ook tot meer inzicht in discontinue constructies. Ten slotte kan een betere beschrijving van intercalaties bijdragen aan de automatische analyse van het Nederlands; parsing van structuren die intercalaties bevatten, en van structuren met discontinue constructies in het algemeen, is tot op heden vrijwel onmogelijk.

Dit artikel zal in paragraaf twee beginnen met een omschrijving van het begrip intercalatie. In paragraaf drie zal vervolgens worden gezocht naar overeenkomsten en verschillen tussen de verschillende typen intercalatie. Paragraaf vier bevat de conclusies die op grond van de bevindingen getrokken kunnen worden.

2 Wat zijn intercalaties?

In deze paragraaf zullen we het begrip intercalatie nader omschrijven en de terminologie voor een analyse ontwikkelen. Vervolgens zullen we aangeven naar welke typen intercalatie we in de rest van het artikel nader onderzoek zullen doen.

2.1 Definitie van intercalaties

In principe vormt iedere constructie van een of meer woorden die een zin onderbreekt een intercalatie. De onderbroken zin (de **dragerzin**) wordt hierdoor discontinu. Omdat we ons in dit onderzoek hebben willen beperken tot min of meer grammaticaliseerde onderbrekingen, hebben we de term intercalatie als volgt formeel beperkt:

- I Een constructie <I> is een intercalatie in de dragerzin <AB> dan en slechts dan als <AB> en <AIB> beide grammaticaal correcte zinnen zijn en de syntactische en prosodische² kenmerken van <AB> in beide zinnen dezelfde zijn terwijl <I>, <A> en elk uit één of meer woorden bestaan.

Door deze beperking vallen niet-talige onderbrekingen (bijv. hoesten) buiten de definitie. Als de zin onderbroken wordt en niet verder vervolgd, of als de onderbreking de loop van de zin wezenlijk verandert, is er ook geen sprake meer van een tijdelijke onderbreking. Zulke typen onderbreking dienen apart onderzocht te worden.

Onze formele beschrijving valt te ontleden in de volgende drie kenmerken:

- Ia. Een intercalatie verschijnt alleen binnen een zin en wordt dus altijd voorafgegaan en gevolgd door zinsmateriaal van de dragerzin.
- Ib. Wanneer de intercalatie uit de dragerzin wordt weggelaten blijven alle syntactische kenmerken van (alle delen van) de dragerzin dezelfde.
- Ic. Wanneer de intercalatie uit de dragerzin wordt weggelaten blijven alle prosodische kenmerken van (alle delen van) de dragerzin dezelfde.

Zoals uit het bovenstaande valt af te leiden, bepaalt niet alleen de aard van een constructie maar ook haar positie of deze constructie een intercalatie is. Zo kunnen bijv. interjecties of aansprekingen soms wel en soms geen intercalatie zijn. Zij voldoen aan de kenmerken van

intercalaties wanneer zij midden in de zin voorkomen, maar zij kunnen ook zelfstandig als losse uiting voorkomen of helemaal in de linker of rechter periferie van een zin staan. Intercalaties die ook in de periferie van een zin of zelfstandig kunnen voorkomen, noemen wij **potentieel perifeer**; intercalaties die uitsluitend zinsintern kunnen voorkomen noemen we **interne** intercalaties.

Iets wat meteen in het oog springt is, dat een aantal intercalaties een duidelijke relatie vertoont met één zinsdeel, terwijl andere intercalaties met elk zinsdeel even veel of weinig van doen hebben; zie bijv. het verschil tussen de bijstelling in voorbeeld [1] en de reporting clause in voorbeeld [2]:

[1] *Ik zag de kapitein, een dapper man, verdrinken.*

[2] *"Ik geloof," zei Annie, "dat het morgen gaat regenen."*

In voorbeeld [1] vertoont de bijstelling *een dapper man* een sterk verband met *de kapitein*, die we de **referent** van de bijstelling noemen. In voorbeeld [2] daarentegen is er geen enkel zinsdeel dat een sterker verband dan een ander zinsdeel vertoont met de reporting clause *zei Annie*; reporting clauses hebben geen referenten³.

De formele beschrijving (I) dekt zowel constructies die uitsluitend als intercalatie kunnen bestaan als constructies die incidenteel als intercalatie gebruikt worden. Dit is het beste te zien aan de weglaatbaarheid van de prosodische en/of stilistische markering van intercalaties. Vergelijk voorbeeld [3] en [4]:

[3] *Ik ben verliefd op deze lieve – en rijke – dame.*

[4] *de verwarring van de vroege twintigste-eeuwer bij de ontdekking dat hij zelfs geen baas in eigen geest was (Freud) en dat de...*

In voorbeeld [3] wordt door de streepjes aangegeven, dat de constructie *en rijke* gelezen dient te worden als een intercalatie. Dit is bij voorlezen ook te horen aan een intonatedip: na *lieve* begint de intonatie opeens een stuk lager, om aan het einde van de intercalatie weer op het oorspronkelijke niveau te eindigen. De bedoeling van deze markering is, om een sarcastische

betekenis aan de zin te geven; de liefde heeft kennelijk meer van doen met de bankrekening van de dame dan met haar zachte karakter. Deze stilistische en prosodische markering kan echter worden weggelaten zonder de grammaticaliteit van de zin in gevaar te brengen; de constructie *deze lieve en rijke dame* is een volkomen correcte Nederlandse NP en de zin heeft dan een neutrale betekenis. De intercalatie uit voorbeeld [3] wordt een **toevallige** intercalatie genoemd, omdat de constructie ook in neutrale vorm kan bestaan.

De markering van de intercalatie in voorbeeld [4] is daarentegen niet optioneel. Hier is een neutrale variant zonder markering niet mogelijk; de stilistische en prosodische markering van de intercalatie is verplicht om de zin grammaticaal correct en begrijpelijk te houden. Intercalaties die, zoals in voorbeeld [4], uitsluitend als intercalatie kunnen voorkomen worden **inherente** intercalaties genoemd.

Wij zullen ons in het vervolg van dit artikel beperken tot inherente intercalaties. We zullen kijken naar zowel interne als potentieel perifere intercalaties, maar we zullen hier geen poging doen om een relatie te leggen tussen potentieel perifere intercalaties en hun niet-intercalatieve, perifere varianten.

2.2 Typen intercalaties

In deze paragraaf zullen we de constructies in beeld brengen die voldoen aan de kenmerken zoals beschreven in paragraaf 2.1. De constructies zijn met een afkorting en een voorbeeld opgenomen in tabel 1. Het merendeel van de constructies is uitvoerig beschreven in de Algemene Nederlandse Spraakkunst (ANS; Haeseryn et al. (1997)) en wordt bekend verondersteld. Waar nodig wordt nadere uitleg verschaft in een eindnoot.

Tabel 1: Inherente intercalaties in het Nederlands

Interjectie   <i>Ik geloof <u>verdomme</u> dat je het meent!</i>
Aanspreking   <i>Maar toch, <u>Jan</u>, begrijp ik het niet goed.</i>
Parenthetische objectloze zin⁴ (POZ)

Dit is, meen ik, de mooiste kerk van Nederland.

Reporting clause (rep. cl.)

"Ik geloof," zei Annie, "dat je wat moet uitleggen."

Stilistisch gemarkeerde zinsvreemde constructie⁵ (mark. zinsvr.)

Paul McCartney (basgitaar) was lid van de Beatles.

Tussenzin

Hij zag zijn vrouw - wat was ze toch mooi! - de trap afkomen.

Achterwaartse samentrekking (acht. sam.)

Jan lag en Piet zat op de bank.

Predicate premodifying relative clause⁶ (PPRC)

Hij is wat ik zou omschrijven als niet goed wijs.

Predicatieve nabepaling (pred. nabep.)

De kapitein, moedig als een leeuw, viel opnieuw aan.

Semi-bijstelling⁷ (semi-bijst.)

Nu de Vrije Universiteit (VU) Amsterdam besloten heeft...

Bijstelling

Hij zag de kapitein, een dapper man, verdrinken.

Gemarkeerde nevenschikking van constituenten (mark. nev.)

Hij rookt goede, dus dure, sigaren.

Herformulerende disjunctie (herf. disj.)

Er staat een cliënt, of eigenlijk een aanstaande cliënt, voor de deur.

Voorwaartse en achterwaartse samentrekking (vasam.)

Ik heb twee en jij drie boeken.

Repair⁸

Ik heb groene, nee rode, sokken aan.

Sommige van de in tabel 1 als intercalatie geïdentificeerde constructies bestaan in meer talen; zo kennen het Engels en Duits eveneens parenthetische objectloze zinnen, reporting clauses, PPRCs, repairs, interjecties, bijstellingen en aansprekingen. Hoewel de concrete constructies die aan de definitie voldoen per taal kunnen verschillen, is het abstracte begrip intercalatie waarschijnlijk op meer talen toepasbaar. Dat het Nederlands zoveel constructies gemeen lijkt te hebben met het Duits en het Engels, doet vermoeden dat in ieder geval de Germaanse talen in dit opzicht op elkaar lijken.

3 Indeling

In deze paragraaf worden de overeenkomsten en verschillen tussen de verschillende typen intercalatie besproken. We bekijken eerst de syntactische kenmerken en daarna de semantische.

3.1 Syntactische kenmerken

Bij een nadere studie van de constructies uit tabel 1 springen twee syntactische verschillen tussen de typen intercalatie onmiddellijk in het oog. Dit zijn de mogelijke posities van intercalaties in de zin en hun vormvastheid.

Mogelijke posities

Het eerste wat opvalt wanneer we de serie constructies uit tabel 1 nader bekijken, is het grote verschil in plaatsingsmogelijkheden. Voorbeeld [5] toont aan, dat aansprekingen op verschillende posities in de zin kunnen voorkomen. PPRCs daarentegen kunnen slechts één positie in de zin innemen, zoals in voorbeeld [6] geïllustreerd wordt.

[5a] *"Maar Jan, toch geloof ik, dat je wat moet uitleggen."*

[5b] *"Maar toch Jan, geloof ik, dat je wat moet uitleggen."*

[5c] *"Maar toch geloof ik, Jan, dat je wat moet uitleggen."*

- [6a] *Maar helaas is hij wat je zou kunnen noemen niet goed wijs.*
 [6b] * *Maar wat je zou kunnen noemen helaas is hij niet goed wijs.*
 [6c] * *Maar helaas wat je zou kunnen noemen is hij niet goed wijs*

Het is mogelijk voor elk type intercalatie aan te geven, of dit type in principe wel of niet verplaatsbaar is binnen de zin. We zullen deze eigenschap samenvatten in het binaire kenmerk **vrij**.

Vormvastheid

Een tweede opvallend punt van verschil tussen intercalaties is hun vormvastheid. Sommige intercalaties hebben altijd en overal dezelfde vorm, terwijl bij andere intercalaties een wijziging in de dragerzin een wijziging in de vorm van de intercalatie tot gevolg heeft. Het verschil is goed te zien in voorbeeld [7] en [8]; reporting clauses, zoals bijvoorbeeld *zei Annie* in voorbeeld [7], worden niet beïnvloed door de vorm van het citaat. Repairs daarentegen, zoals we zien in voorbeeld [8], zijn voor hun vorm wel - althans ten dele - afhankelijk van de dragerzin.

- [7a] *"Ik geloof," zei Annie, "dat je wat moet uitleggen."*
 [7b] *"Zij vragen," zei Annie, "of het de hele zomer blijft regenen."*
- [8a] *Hij draagt een groen, nee rood jasje.*
 [8b] *Hij draagt een groene, nee rode broek.*

We kunnen dit verschil uitdrukken in het binaire kenmerk **onafhankelijke vorm**.

Door de constructies uit tabel 1 te markeren⁹ voor deze twee kenmerken, proberen we een nadere groepering aan het licht te brengen.

Tabel 2: De syntactische kenmerken van intercalaties

	INTERCALATIE	VRIJ	ONAFH. VORM
	interjectie	+	+
	aanspreking	+	+

I	POZ	+	+
	reporting clause	+	+
	mark. zinsvr.	+	+
	tussenzin	+	+
II	acht. sam.	-	+
	PPRC	-	+
	pred. nabep.	-	+
III	semi-bijstelling	-	-
	bijstelling	-	-
	mark. nev.	-	-
	herf. disj.	-	-
	vasam.	-	-
	repair	-	-

Op basis van twee binaire kenmerken verwachten we vier groepen, maar we krijgen er maar drie, die als volgt gekarakteriseerd kunnen worden:

- I: VRIJE intercalaties: die intercalaties die zich vrij binnen de zin kunnen bewegen en een onafhankelijke vorm hebben. Ze danken hun naam aan hun losse relatie met de dragerzin. Vrije intercalaties zijn potentieel perifeer, omdat ze allemaal na een zin kunnen voorkomen, terwijl sommige ook nog los (interjecties, vocatieven, sommige tussenzinnen) of vóór een zin (interjectie, aanspreking) kunnen voorkomen.
- II: GEBONDEN intercalaties: die intercalaties die aan hun plaats in de dragerzin gebonden zijn, maar wel een onafhankelijke vorm hebben.
- III: VERVORMENDE intercalaties: die intercalaties die aan hun plaats in de dragerzin gebonden zijn en een van de dragerzin afhankelijke vorm hebben. Ze danken hun naam aan het gegeven, dat hun vorm verandert afhankelijk van de dragerzin.

Wat zich vrij kan bewegen, moet haast wel een onafhankelijke vorm hebben; de verandering van vorm hangt immers samen met de vorm van de directe taalkundige omgeving (meestal de referent). Vrij bewegende intercalaties hebben geen referent en zonder referent kan de vorm ook niet veranderen. Dit verklaart het ontbreken van de ‘+vrij, -onafhankelijke vorm’ variant in het Nederlands. In talen die de relatie tussen zinsdelen anders beregelen dan door volgorde, zou deze variant wel kunnen voorkomen; hij is niet logisch uitgesloten.

De vrije intercalaties lijken allemaal op het meta-niveau van de zin te staan. Ze zeggen iets over de aangesprokene, over de zekerheid of de gemoedstoestand van de spreker, over wie de zin uitsprak enz. De gebonden en vervormende intercalaties zijn allemaal gebonden aan een referent (of in het geval van samentrekkingen aan een VP) en dus aan de zin zelf. Anders gezegd: gebonden en vervormende intercalaties hebben invloed op het predikaat-logische niveau, terwijl vrije intercalaties meer op het pragmatische niveau opereren. De gebonden en vervormende intercalaties lijken daarom nauwer verwant aan elkaar dan aan de vrije intercalaties. Te verwachten valt, dat nader onderzoek naar semantische kenmerken deze tweedeling zal bevestigen.

3.2 Semantische kenmerken

Behalve in de vorm zijn ook in de betekenis van intercalaties de nodige verschillen aan te wijzen. Het belangrijkste verschil is, of de betekenis van de intercalatie wordt meegenomen in de betekenis van de dragerzin, of dat hij op een onafhankelijk niveau een rol speelt. Om dit verschil te operationaliseren, kijken we – in navolging van McCawley (1982) - naar het gedeelte van de zin waarnaar wordt terugverwezen met uitdrukkingen als *en hij ook, of toch niet* e.d.; ook het hernemen van een gedeelte van de zin is mogelijk. Zie ter illustratie voorbeeld [9]:

[9] *Jan weigerde om Marie, die toen zijn echtgenote was, een ton te lenen, en Piet weigerde dat ook.*

= Piet weigerde om Marie een ton te lenen;

≠ Piet weigerde om Marie, die toen zijn echtgenote was, een ton te lenen.

Het gedeelte van de zin waarnaar later wordt terugverwezen, noemen we **verwijzingsinhoud**. In voorbeeld [9] maakt de bijvoeglijke bijzin *die toen zijn echtgenote was* geen deel uit van de verwijzingsinhoud, ofschoon deze bijzin verschijnt tussen zinsdelen die wel deel van de ver-

wijzingsinhoud uitmaken. Dezelfde test is toepasbaar voor intercalaties: wanneer de verwijzingsinhoud van de dragerzin zowel zinsdelen voor als na de intercalatie bevat, kunnen we kijken of de intercalatie al dan niet ook in de verwijzingsinhoud is inbegrepen. We zien dan dat bijv. de repair wel is inbegrepen bij de verwijzingsinhoud, zoals geïllustreerd is in voorbeeld [10], terwijl bijv. reporting clauses niet bij de verwijzingsinhoud inbegrepen zijn - zie voorbeeld [11].

[10] *Ik heb groene, nee rode sokken aan en mijn broer ook.*

= mijn broer heeft rode sokken aan

≠ mijn broer heeft groene sokken aan

[11] *“Hij gelooft,” zei Annie, “dat die roddel waar is, en vader ook.”*

= en vader gelooft (ook) dat die roddel waar is;

≠ en vader gelooft, zei Annie, ook dat die roddel waar is.

Niet alle typen intercalatie zijn echter zo eenduidig als de twee bovenstaande voorbeelden. We gebruiken dan ook een combinatie van tests om het verschil in kaart te brengen. Er zijn in het Nederlands twee manieren om naar delen van een voorafgaande zin te verwijzen: via voorwaartse samentrekking en via pronominale verwijzing.

Bij voorwaartse samentrekking worden in een nevengeschikte zin zinsdelen weggelaten, waarmee wordt gesuggereerd dat ze gelijk zijn aan zinsdelen in dezelfde positie in de eerste zin. Een voorbeeld:

Ik loop op straat en jij – ook - -

⇒ jij loopt ook op straat

Ik loop op straat en jij - op het trottoir

⇒ jij loopt op het trottoir

Kenmerken van voorwaartse samentrekking van nevengeschikte zinnen zijn (cf. ANS §27.5):

- de weggelaten zinsdelen zijn naar vorm, betekenis en grammaticale functie gelijk aan de zinsdelen in de eerste zin. Persoonsvormen vormen een uitzondering op deze regel; zij mogen naar getal en/of persoon verschillen.
- alleen zinsdelen of combinaties hiervan komen in het algemeen in aanmerking om weggelaten te worden.

Het alternatief is pronominale verwijzing naar een zin of VP; zie resp.

Zij is weggelopen. Dat is vreselijk.

⇒ dat zij is weggelopen is vreselijk.

Hij heeft opzettelijk de kat getrapt. Dat heb ik wel eens per ongeluk gedaan.

⇒ ik heb wel eens per ongeluk de kat getrapt.

Wij willen deze verwijzingsmogelijkheden, samentrekking en pronominale verwijzing naar zin of VP, gebruiken om na te gaan, in hoeverre een intercalatie semantisch gesproken deel uitmaakt van de dragerzin. De exacte testzinnen zijn vermeld in appendix II; een samenvatting van de resultaten staat hieronder in tabel 3. Er zijn vier conclusies mogelijk: 1: intercalatie is altijd inbegrepen bij samentrekking (+), 2: intercalatie is nooit inbegrepen (-), 3: afhankelijk van de zin kan de intercalatie wel of niet inbegrepen zijn (α); 4: de test is hier niet mogelijk (nvt.¹⁰). Een vraagteken geeft twijfel aan.

Tabel 3: Uitslag terugverwijzing in het algemeen

Intercalatie	Inbegrepen bij samentrek-	Inbegrepen bij zinsanafoor	Inbegrepen bij VP-anafoor	Inbegrepen
interjectie	king -	-	-	-
aanspreking	-	-	-	-
POZ	-	-	-	-
reporting clause	-	-	-	-
mark. zinsvr.	-	-	-	-
tussenzin	-	-	-	-
acht. sam.	nvt	+	nvt	+

PPRC	+?	?	?	?
pred. nabep.	α	α	α	α
semi-bijstelling	α	α	α	α
bijstelling	α	α	α	α
mark. nev.	?	+?	?	?
herf. disj.	+	+	+	+
vasam.	nvt	+	nvt	+
repair	+	+	+	+

De uitslagen van de verschillende tests zijn consistent; we kunnen de definitieve uitslag (de vierde kolom) dan ook als vrij betrouwbaar beschouwen. De verwachting zou zijn, dat intercalaties niet of nauwelijks een semantische band met de zin zouden hebben, zoals ze dat ook in syntactisch opzicht niet hebben. Voor de vrije intercalaties komt dat uit, maar bij de gebonden en vervormende intercalaties niet. Deze kunnen wel degelijk bijdragen aan de betekenis van de zin. Bij de drie nabepalingen (de predicatieve nabepaling, de bijstelling en de semi-bijstelling) is deze bijdrage optioneel. Nabepalingen die commentaar op de referent bevatten zijn meestal niet inbegrepen bij de verwijzingsinhoud, terwijl nabepalingen die de referent nader preciseren wel inbegrepen zijn¹¹.

De eigenschappen met betrekking tot de verwijzingsinhoud van intercalaties verwoorden we in het binaire kenmerk **VERW**, dat staat voor: ‘kan deze constructie in sommige zinnen zijn inbegrepen bij de verwijzingsinhoud?’ Wanneer we dit semantische kenmerk combineren met de twee syntactische kenmerken, waarmee drie groepen onderscheiden werden, zouden we uiteraard een verdere verdeling tot zes groepen verwachten. Maar de semantiek blijkt consistent met de al eerder gevonden verdeling in drie groepen.

Tabel 4: Combinatie van syntactische en semantische kenmerken van intercalaties

	INTERCALATIE	VRIJ	ONAFH VORM	VERW
I	interjectie	+	+	-
	aanspreking	+	+	-
	POZ	+	+	-
	reporting clause	+	+	-
	mark. zinsvr.	+	+	-

	tussenzin	+	+	-
II	acht. sam.	-	+	+
	PPRC	-	+	?
	predicatieve nabepaling	-	+	+
III	semi-bijstelling	-	-	+
	bijstelling	-	-	+
	mark. nev.	-	-	?
	herf. disj.	-	-	+
	vasam.	-	-	+
	repair	-	-	+

De groep vrije intercalaties contrasteert op semantisch gebied met de gebonden en vervormende intercalaties, in die zin dat de vrije intercalaties nooit in de verwijzingsinhoud van de zin inbegrepen kunnen zijn. De gebonden en vervormende intercalaties kunnen weliswaar in sommige gevallen buiten de verwijzingsinhoud blijven, maar het is altijd mogelijk om ze daarbinnen op te vatten.

Waar we met drie binaire features zouden verwachten dat de intercalaties werden opgedeeld in $2^3 = 8$ groepen, zijn het er dus slechts drie: de vrije en de niet-vrije intercalaties, waarbij de laatste groep weer onderverdeeld kan worden in gebonden en vervormende intercalaties.

4 Conclusie

In dit artikel hebben wij het begrip intercalatie ontwikkeld als een subtype van discontinuerende constructies. Inherente intercalaties kunnen ingedeeld worden op basis van drie binaire kenmerken: de syntactische kenmerken 'verplaatsbaarheid' en 'onafhankelijke vorm' en het semantische kenmerk 'wel of niet inbegrepen zijn bij terugverwijzing'. Hoewel dit logischerwijs $2^3 = 8$ mogelijke types oplevert, kunnen de 15 totnogtoe geïdentificeerde intercalaties in feite worden ingedeeld in drie groepen: vrije, gebonden en vervormende intercalaties. De vrije intercalaties hebben betrekking op het meta-niveau van de zin, de gebonden en vervormende intercalaties op de zin zelf.

Met behulp van een corpus van 1,5 miljoen woorden (1 miljoen woorden geschreven materiaal en 500.000 woorden gesproken materiaal) zullen we nader onderzoek gaan doen naar de vorm en positie van enkele intercalaties. We zullen in ieder geval kijken naar de objectloze parenthetische zinnen en de interjecties, maar mogelijk ook naar zelfcorrecties en samentrekkingen. Na het bestuderen van de individuele constructies zullen we een overzicht maken van nieuwe overeenkomsten en verschillen ertussen. Op deze manier wordt zowel de kennis van individuele intercalaties als de kennis over de intercalaties als groep uitgebreid. Tevens zullen we deze kennis gebruiken om intercalaties in te bouwen in een parser, AMAZON (Coppen 2002) genaamd.

¹ Deze constructies zijn ook weleens aangeduid met de term **parenthetische constructies**. Omdat de term **parenthetische zin** in de literatuur echter vrijwel uitsluitend gereserveerd is voor één constructie (namelijk de objectloze parenthetische zin, zie par. 2.2), geven we de voorkeur aan het gebruik van de neutrale term **intercalatie**.

² Met name dit kenmerk zorgt ervoor dat niet alle optionele elementen in een zin intercalaties zijn. Wie bijvoorbeeld een bijvoeglijke bijzin weglaat, verandert immers de prosodie van de zin.

³ De relatie tussen een reporting clause en het bijbehorende citaat wordt uitgebreid beschreven in Collins & Branigan (1997) en Schelfhout (1999).

⁴ Bij het gebruik van de term **parenthetische zin** (of in het Engels: **parenthetical**) wordt meestal gerefereerd aan dit type constructies. De POZ-constructies bestaan uit een finiet werkwoord en een subject, soms met bepalingen of een object. Het type werkwoorden dat in deze constructie kan verschijnen lijkt beperkt tot werkwoorden met de betekenis van menen, zoals *menen*, *denken*, *geloven* et cetera. In de regel betreft het werkwoorden, die wel een object verwachten; dit staat er echter nooit. Dat heeft geleid tot analyses, die de dragerzin tot object van het werkwoord uit de POZ verklaarden; de splitsing van dit object door de POZ werd meestal verklaard door een scrambling-analyse (zie bijv. Staudacher (1990) en Grewendorf (1988)). Anderen, bijv. Reis (1995) en Corver & Thiersch (2002), gaan er net als wij vanuit, dat de POZ een parenthetische constructie is. Corver & Thiersch verklaren het ontbreken van een object in de POZ door de aanwezigheid van een anaforisch element, dat geen (verplichte) uiterlijke verschijningsvorm heeft. Indien dit element toch verwoord wordt, neemt het de vorm *zo* aan. Deze analyse komt overeen met de analyse van reporting clauses die in Collins & Branigan (1997) en Schelfhout (1999) gegeven wordt. Zie ook Schelfhout (to appear).

⁵ Een stilistisch gemarkeerde zinsvreemde constructie is gemarkeerd met haakjes () of streepjes - -. Wij beperken de betekenis van de term hier tot die constructies, waarbij weglating van de markering zou leiden tot een ongrammaticale zin; ook semi-bijstellingen zijn uitgesloten. Stilistisch gemarkeerde zinsvreemde constructies hebben geen syntactisch verband met hun dragerzin; er zijn natuurlijk stilistisch gemarkeerde constructies die wel zo'n syntactisch verband hebben, maar dat zijn dan toevallige intercalaties (zie ook voorbeeld 3).

⁶ Predicate premodifying relative clauses zijn relatieve bijzinnen, ingeleid door *wat* en eindigend met een verbale expressie, die een bepaling vormen bij een predicaat. In het voorbeeld uit de tabel vormt de PPRC *wat ... noemt* een bepaling bij het predicaat *niet goed wijs*. De analyse van deze constructie is nog niet uitgekristalliseerd; men is het zelfs nog niet volledig eens over de grenzen van de constructie. Wilder (1998) en Van Riemsdijk (1998) nemen ook het predicaat mee in de constructie; wat hen betreft is dus *wat... wijs* de constructie waar het om gaat. Wilder noemt deze constructies **Transparent Free Relatives (TFR)**; Van Riemsdijk maakt er in het Nederlands **Transparante Vrije Relatieven (TVR)** van. Wilders analyse komt echter wel in grote lijnen overeen met de hier voorgestelde analyse: ook hij beschouwt de constructie die wij PPRC hebben genoemd als een parenthetische constructie. Van Riemsdijk gaat echter van een andere analyse uit; hij meent, dat de

PPRC en de dragerzin twee losse zinnen zijn, die het predicaat (in ons voorbeeld *niet goed wijs*) met elkaar delen.

⁷ Hiermee bedoelen wij een NP die gemarkeerd is met haakjes of streepjes en die een nadere bepaling vormt van de voorafgaande NP. Afgezien van de markering is het meest opvallende verschil met een ‘echte’ bijstelling, dat vaak het lidwoord ontbreekt. Vaak zijn semi-bijstellingen een afkorting van de voorafgaande NP, of juist de voluit geschreven variant van een voorafgaande afkorting.

⁸ Een repair onderbreekt de uiting van een constructie die bij nader inzien niet de goede betekenis weergeeft, vervangt het inhoudelijk onjuiste onderdeel door een ander en vervolgt de zin. Naar deze constructie is vooral psycholinguïstisch onderzoek gedaan, onder andere door Levelt (1983) en Fox & Jasperson (1995).

⁹ Voorbeeldzinnen bij deze oordelen zijn opgenomen in appendix I.

¹⁰ Bij de twee gevallen van samentrekking onder de intercalaties is een test met behulp van (samentrekking van) de VP niet mogelijk.

¹¹ Mogelijk verklaart dit ook de onduidelijkheid bij de gemarkeerd nevenschikte constructies.

5 Literatuur

Collins, C. & Branigan, P. (1997). Quotative Inversion. *Natural Language and Linguistic Theory*, 15, 1-41.

Coppen, P.A. (2002). Het geheim van de oude dame: de Nijmeegse parser AMAZON. *Nederlandse Taalkunde*, 7(4), 312-334.

Corver, N. & Thiersch, C. (2002). Remarks on Parentheticals. In: M. van Oostendorp & E. Anagnostopoulou (eds.), *Progress in Grammar*. <http://meertens.library.uu.nl/progressingrammar/corver.pdf>.

Fox, B. & Jasperson, R. (1995). A Syntactic Exploration of Repair in English Syntax. In: P. Davis (ed.), *Alternative Linguistics: Descriptive and Theoretical Modes*, (pp. 77-134). Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

Grewendorf, G. (1988). *Aspekte der deutschen Syntax*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.

Groot, A.W. de (1949). *Structurele Syntaxis*. Den Haag: Servire.

Haegeman, L. (1984). Interjections and Phrase Structure. *Linguistics*, 22, 41-49.

Haeseryn, W. et al. (eds.) (1997). *Algemene Nederlandse Spraakkunst (ANS)*. Groningen: Martinus Nijhoff. Deurne: Wolters Plantyn (second, revised edition).

Levelt, W. (1983). Monitoring and self-repair in speech. *Cognition*, 14, 41-104.

McCawley, J. (1982). Parentheticals and Discontinuous Constituent Structure. *Linguistic Inquiry*, 13 (1), 91-106.

Reis, M. (1995). Extraction from Verb-Second clauses in German?. In: U. Lutz & J. Pafel (eds.), *On extraction and extraposition in German* (pp. 45-88). Amsterdam: Benjamins.

Riemsdijk, H. van (1998). Trees and Scions – Science and Trees. Fest-Web-Page for Noam Chomsky. <http://mitals.mit.edu/chomskydisc/riemsdyk.html>

Schelfhout, C. (1999). DIP-constructies in AMAZON: Een onderzoek naar plaats en vorm van de reporting clause in parenthetische directe rede-constructies. MA thesis, Nijmegen University.

Schelfhout, C. (to appear). Parentheticals in Dutch: a corpus-based approach. Ms, Nijmegen University.

Staudacher, P. (1990). Long Movement from Verb-Second Complements in German. In: G. Grewendorf & W. Sternefeld, (eds.), *Scrambling and barriers* (pp. 319-339). Amsterdam: Benjamins.

Wilder, C. (1999). Transparent Free Relatives. In: K.N. Shahin, S. Blake and E-S. Kim (eds), *Proceedings of the Seventeenth West Coast Conference on Formal Linguistics* (pp. 191-199). Cambridge: Cambridge University Press.

APPENDIX I: Voorbeelden bij het oordeel of een intercalatie vrij of onafhankelijk is

In deze appendix zijn de voorbeeldzinnen opgenomen op basis waarvan bepaald is, of een type intercalatie al dan niet vrij is het en of het een onafhankelijke vorm heeft. We beginnen met vrij: om te bepalen of een bepaalde constructie al dan niet verschoven kan worden door de zin, nemen we een correcte basis zin en kijken of intercalatie hier binnen verschoven kan worden. De resultaten staan in tabel a.

Tabel a: Voorbeelden van het kenmerk vrij per type intercalatie

Intercalatie	Voorbeeldzinnen	Vrij
interjectie	Jan, verdorie, ik heb je al drie appels gegeven. Jan, ik heb je verdorie al drie appels gegeven.	+
aanspreking	Toch, Jan, denk ik dat je dat beter kunt laten. Toch denk ik, Jan, dat je dat beter kunt laten.	+
POZ	Deze bloem is, meen ik, de allermooiste. Deze bloem, meen ik, is de allermooiste.	+
reporting clause	“Ik vind,” zei Annie, “dat je wat moet uitleggen en vader ook.” “Ik vind, dat je wat moet uitleggen,” zei Annie, “en vader ook.”	+
mark. zinsvr.	Hij heeft – rijke ouders, he – op eigen kosten in Cambridge gestudeerd. Hij heeft op eigen kosten – rijke ouders, he – in Cambridge gestudeerd.	+
tussenzin	Ik vind deze film (mis hem niet!) prachtig en Jan ook. Ik vind deze film prachtig (mis hem niet!) en Jan ook.	+
acht. sam.	Jan lag en Marie zat op de bank te roken. Jan lag op de bank en Marie zat te roken. ¹²	-
PPRC	Hij is wat je noemt stinkend rijk en zij ook. *Hij is stinkend rijk wat je noemt en zij ook.	-
pred. nabep.	De kapitein, moedig en trouw, werd beloond voor zijn diensten. *de kapitein werd beloond, moedig en trouw, voor zijn diensten. ¹³	-

semi-bijstelling	De EU heeft haar armste leden – Portugal en Griekenland – extra geld gegeven. *De EU heeft haar armste leden extra geld – Portugal en Griekenland – gegeven.	-
bijstelling	De kapitein, een moedig man, moest bevorderd worden, vond de generaal. *De kapitein moest bevorderd worden, een moedig man, vond de generaal.	-
mark. nev.	Hij heeft altijd goede, dus dure, sigaren gerookt. *hij heeft altijd goede sigaren dus dure gerookt.	-
herf. disj.	Hij mocht graag goede, althans dure, sigartjes roken. *hij mocht graag goede sigartjes althans dure roken.	-
vasam.	Zij heeft twee en hij drie boeken gelezen. *zij heeft twee boeken en hij drie gelezen.	-
repair	Ik heb Piet, nee Klaas, drie appels gegeven. Ik heb Piet drie appels, nee Klaas, gegeven. ¹¹	-

Tabel b geeft voorbeelden bij het kenmerk onafhankelijke vorm. We behouden de positie van de intercalatie, maar we variëren de omgeving en kijken of dit de vorm van de intercalatie beïnvloedt.

Tabel b: Voorbeelden van het kenmerk onafhankelijke vorm (OV) per type intercalatie

Intercalatie	Voorbeeldzinnen	OV
interjectie	Je hebt verdorie drie appels gegeten. Zij zijn verdorie met de auto gekomen.	+
aanspreking	Ik denk, Jan, dat je dat beter kunt laten. Wij betwijfelen, Jan, of dat wel een goed idee is.	+
POZ	Deze bloem is, meen ik, de allermooiste. Deze bloemen zijn, meen ik, de mooiste.	+
reporting clause	“Ik vind,” zei Annie, “dat je wat moet uitleggen.” “Wij betwijfelen,” zei Annie, “of dat wel een goed idee is.”	+
mark. zinsvr.	Studenten moeten op eigen kosten (rijke ouders) studeren. Deze student kan zelf (rijke ouders) betalen.	+
tussenzin	Ik zag Kate Winslet (wat was Titanic toch een prachtige film!) de trap afkomen. Ik zag de drie Oscars (wat was Titanic toch een prachtige film!) in de kast staan.	+
acht. sam.	De jongens slaan en Piet schopt de hond. Jan slaat en Piet schopt de hond.	+
PPRC	Zij zijn wat wel wordt omschreven als ruwe bolsters met een blanke pit.	+

	Hij is wat wel wordt omschreven als een ruwe bolster met een blanke pit.	
pred. nabep.	De generaal vond dat de kapitein, moedig en trouw, bevorderd moest worden. De generaal vond dat de kapiteins, moedig en trouw, bevorderd moesten worden.	+
semi-bijstelling	Hij beschouwt de Vrije Universiteit (VU) niet als een serieuze concurrent. Hij beschouwt de Open Universiteit (OU) niet als een serieuze concurrent.	-
bijstelling	De generaal vond dat de kapitein, een moedig man, bevorderd moest worden. De generaal vond dat de kapiteins, * een moedig man/ moedige mannen, bevorderd moesten worden.	-
mark. nev.	Hij rookt goede, dus dure, sigaren. Hij rookt een goed, dus duur/*dure, sigaartje.	-
herf. disj.	Hij rookte een goede, althans een dure, sigaar en zij ook. Hij rookte een goed, althans een duur/*dure, sigaartje en zij ook.	-
vasam.	Jan draagt de rode en Piet de groene sokken. Jan draagt een rood en Piet een groen vest.	-
repair	Ik wil de groene, nee rode, sokken dragen.	-

Appendix II: De oordelen over de verwijzingsinhoud

Zoals vermeld in paragraaf 3.3 zijn er drie methoden om te bepalen, of de intercalatie wel of niet deel uitmaakt van de verwijzingsinhoud van de dragerzin: de voorwaartse samentrekking, de pronominale terugverwijzing naar de zin en de pronominale terugverwijzing naar de VP. We beginnen in tabel c met de voorwaartse samentrekking. We trekken ten minste twee zinsdelen samen, waartussen zich in de eerste zin een intercalatie bevindt. Vervolgens kunnen drie conclusies getrokken worden: 1: intercalatie is inbegrepen bij samentrekking (+), 2: intercalatie is niet inbegrepen (-), 3: de intercalatie kan wel of niet inbegrepen zijn afhankelijk van de zin (α); 4: de test is hier niet mogelijk (nvt.) Een vraagteken geeft twijfel aan.

Tabel c: Is deze intercalatie bij voorwaartse samentrekking inbegrepen bij de verwijzingsinhoud?

Intercalatie	Zin	Verw
interjectie	Zijn moeder <i>heeft hem verdorie</i> voor zijn verjaardag een boek <i>gegeven</i> , en zijn vader een cd.	-
aanspreking	<i>Die lieve moeder van jou, schat,</i> heeft wel haar man vergiftigd en haar vader neergeschoten!	-
POZ	<i>Na zes jaar, meen ik,</i> is hij getrouwd en verhuisd.	-
reporting clause	<i>“Pas na zes jaar,” zei Annie, “is hij hertrouwd en verhuisd.”</i>	-

mark. zins- vr.	Studenten <i>moeten op eigen kosten</i> – rijke ouders – <i>studeren</i> , maar scholieren niet.	-
tussenzin	<i>Deze film (mis hem niet!) draait nog twee weken in Tudor en drie weken in Bis.</i>	-
acht. sam.		Nvt
PPRC	<i>Liar is een wat ik zou omschrijven als ABBA-achtig liedje</i> , en Friar ook.	+?
pred. na- bep.	<i>Ik moest die soldaten, handtastelijk als ze waren, helaas te eten geven en laten drinken.</i> – <i>Ik moest die soldaten, tien in totaal, helaas te eten geven en laten drinken.</i> +	α
semi- bijstelling	Mijn vader <i>is</i> vorig jaar <i>lid van de NVVE (Nederlandse Vereniging voor Vrijwillige Euthanasie) geworden</i> en mijn moeder vorige maand. -? Mijn vader <i>is</i> vorig jaar <i>lid van de NVVE (afdeling Nijmegen) geworden</i> en mijn moeder vorige maand ook. +	α
bijstelling	<i>Ik moest de militairen, die schoften, helaas te eten geven en laten drinken.</i> -? <i>Ik moest wat militairen, de mariniers, helaas te eten geven en laten drinken.</i> +	α
mark. nev.	<i>Hij gaf zijn vader gisteren een doos goede, dus dure, sigaren</i> en zijn moeder eergisteren.	?
herf. disj.	<i>Ik bood mijn cliënt, of eigenlijk mijn aanstaande cliënt, snel een contract aan</i> en een vulpen.	+
vasam.		nvt
repair	Jan <i>heeft mij groene, nee rode sokken gegeven</i> en Piet ook.	+

Een alternatieve manier om na te gaan of een intercalatie is inbegrepen bij de betekenis van de zin is terugverwijzen met behulp van een pronomen. We verwijzen eerst naar de hele zin in tabel d.

Tabel d: Is deze intercalatie bij anaforische zinsverwijzing inbegrepen bij de verwijzingsinhoud?

Intercalatie	Zin	Verw
interjectie	Ik geloof er verdorie geen woord van! Is dat duidelijk?!	-
aanspreking	Die jongen daar, Marie , is niet te vertrouwen. Dat is gebleken toen...	-
POZ	Jan is in 1995 meen ik gestorven. Dat was een harde klap voor zijn moeder.	-
reporting clause	“En Jozef?” “Jozef,” zei Annie , “heeft zijn vrouw vermoord. Daarom zit hij in de cel.”	-
mark. zins- vr.	Studenten moeten op eigen kosten – rijke ouders – studeren. Dat is het standpunt van de VVD.	-
tussenzin	Deze film – mis hem niet! – draait nog 8 dagen. Dat leid ik tenminste af uit...	-
acht. sam.	Jan lag en Marie zat op de bank, wat zijn/haar/hun moeder ergerde.	+
PPRC	Hij is wat je noemt een uilskuiken, maar dat vindt zijn vrouw niet erg.	?

pred. nabep.	Ik moest die soldaten, handtastelijk als ze waren , helaas te eten geven. – Ik moest die soldaten, tien in totaal , helaas te eten geven. Dat viel niet mee. +	α
semi-bijstelling	Mijn vader is vorig jaar lid van de NVVE (Nederlandse Vereniging voor Vrijwillige Euthanasie) geworden. Mijn grootvader betreurt dat. – Ik wilde graag naar de VU (de letteren-faculteit), maar daar wilden ze mij niet. +	α
bijstelling	Ik heb de boekhouder, die smerige dief , ontslagen. Dat was beter laat dan nooit. –? Ik heb sommige werknemers, de dieven , ontslagen. Dat was beter laat dan nooit. +	α
mark. nev.	Zij houdt van mooie, dus dure , spullen, wat haar boekhouder betreurt.	+?
herf. disj.	Er stond een cliënt, althans een aanstaande cliënt , te wachten. Daarom moest hij opschieten.	+
vasam.	Jan draagt rode en Marie groene sokken, wat zijn/haar/hun moeder verbaasde.	+
repair	Jan draagt groene, nee rode sokken, wat zijn moeder ergert.	+

De derde test kijkt of de intercalatie bij de terugverwijzing is inbegrepen wanneer een VP-anafoor wordt gebruikt. De resultaten zijn weergegeven in tabel e.

Tabel e: Is deze intercalatie bij anaforische VP-verwijzing inbegrepen bij de verwijzingsinhoud?

Intercalatie	Zin	Verw
interjectie	Ik probeer jou verdorie te helpen, maar dat valt niet mee.	-
aanspreking	Ik vrees dat jij, Jan , in de problemen zit, maar we merken vanzelf of dat waar is.	-
POZ	Ik moest drie mannen en ik geloof acht vrouwen vaccineren en dat heb ik gedaan.	-
reporting clause	“Ik heb het hem,” zei Annie , “nooit vergeven, en dat zal ik ook nooit doen.”	-
mark. zinsvr.	Studenten moeten op eigen kosten – rijke ouders – studeren, ook al willen ze dat niet.	-
tussenzin	Ik zou dat boek (het moet erg goed zijn) graag willen kopen, maar dat kan ik niet omdat het te duur is.	-
acht. sam.		Nvt
PPRC	Hij probeerde jouw dochter wat je kunt omschrijven als een druilloor als gezelschapsdame te geven, maar dat heb ik verboden.	?
pred. nabep.	De soldaten probeerden de vluchtelingen, moe en hongerig , te verjagen, maar	α

	dat lukte niet. - De student probeerde de opgaven, tien in totaal , goed in te vullen, maar dat ging zijn mogelijkheden te boven. +	
semi-bijstelling	Ik wilde jou naar de VU (Vrije Universiteit) sturen, maar dat kan nu niet meer.- Ik wilde jou naar de VU (afdeling letteren) sturen, maar dat kan nu niet meer. +	α
bijstelling	Ik probeerde de militairen, die dieven , te verjagen maar dat lukte me niet.- ik probeerde de militairen, tien mariniers , te verjagen maar dat lukte me niet. +	α
mark. nev.	Hij wilde mij goede, dus dure , bonbons geven, maar ik heb gezegd dat dat niet nodig was.	$\alpha?$
herf. disj.	Ik wilde mijn cliënt, of eigenlijk mijn aanstaande cliënt , te woord staan, maar Jan verhinderde dat.	+
vasam.		Nvt
repair	Ik wilde de baby groene, nee rode sokken aandoen, maar dat wilde mijn man niet.	+

¹² Weliswaar een correcte Nederlandse zin, maar met een heel andere betekenis.

¹³ Het is hier wel mogelijk om de woordgroep *moedig en trouw* op een andere positie te zetten, maar dan wordt het een bijwoordelijke bepaling, een manier van belonen.